

IMREH ISTVÁN—SZESZKA ERDŐS PÉTER

A SZABÓFALVI JOGSZOKÁSOKRÓL

A népi művelődéstörténet, a hagyományok világa bővelkedik sajátos jegyeket hordozó külön részlegekben. Ilyen a jogi néphagyományoké is, amely a még élő, vagy már csak az emlékezetben megőrzött hajdani jogviszonyokat fogja egybe; azt a jogrendet, amely a tételes joggal egyezően, attól elkalandozóan, véle szembefeszülően, tőle alig érintetten, vagy az országos szinten érvényét veszített hajdani törvényeket fenntartóan a történeti élet valóságának egy részét alkotja. Ily módon népi alkatunk, műveltségünk kifermálódásának és nemzetiségi önismeretünknek is számottevő részét jelenti.

A kutatómunka viszont nehéz: megköveteli a jogtudományi felkészültséget, a néprajzi munkamódszerek használatában való jártasságot, s előfeltételként a népi élet egészének és mozgásrendjének ismeretét. A vizsgálódónak ugyanakkor szociológiai tudással, jogszociológiai szemlélettel kell megközelítenie azt a társadalmat, amelyben a népi jog kiszívott, gyökeret eresztett, és azt a mait is, amelyben az még él vagy emléke még el nem enyészett. Csak így érthető meg a hajdani jogalkotó, és az is, aki e szabályok szorításában vált emberré, valaminő rend fenntartójává, annak megváltoztatójává; csupán így mérhető fel a jogszokások terjedelme, tartalma, ősisége, új arculata és mindenekfelett az értékrend, amelyet megtestesít.

A szociológiai megalapozottságú „jogi néprajz” szorosabban véve a jogtörténetnek, tágabban a történettudománynak nemcsak „segédtudománya”, hanem nélkülözhetetlen része is. A népi élet története s ennek korszerű munkálása ma nálunk elsőrendű feladat. A múltbeli élet teljességének feltárása ugyanis megköveteli ama jogviszonyok kutatását is, amelyek a gazdasági, termelési és társadalmi kapcsolatok tükrözői. Ezek java része azonban megíratlan, nem rögzítődött a jogi kútfőkben. Nincs szó róluk közvetlen formában a levéltárak iratállományában sem; csak jelzések, az ismertnek, tudottnak vett szokásokra való utalások sejtetik, milyen gazdag a paraszti életrendet, a mindennapok életvitelét szabályozó, a társas kapcsolatokban eligazító erejű normák világa. A népi élet mélyrétegeit is megismerni vágyó jogtörténészek ezért szorgalmazták már régen is a jogszokások, a jogi néphagyományok gyűjtését, feldolgozását.

Az alapok, amelyekre a mai jogszokáskutató építkézhet, már régen megteremtődtek. Jacob Grimm Göttingában megjelent munkája, a nagyhatású *Deutsche Rechtsalterthümer* ösztönzése nyomán B. P. Haşdeu (Bogašić, valamint Efimenko-Matviejev kérdőpontjait is használva) már 1878-ban megalkotta a népi jogkutatás kérdőívét: *Obiceiurile juridice ale poporului român*. A széles körű falumonográfiák sorozatait megteremtő Dimitrie Gusti szociológiai iskolája a jogot számottevő keretté-nyezőként fogta fel; így igen nagy és értékes jogi vonatkozású anyagot is gyűjtött és rendszerezett. Ily módon Romulus Vulcănescu 1970-ben

már az eredmények összefoglalására is vállalkozhatott *Etnologia juridică* című művében.

Az erdélyi magyar falvak vonatkozásában Tagányi Károly *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről* című, 1917-ben megjelent kiváló tanulmánya kínált eligazítást, elvi és gyakorlati előkészítést. Korábbi jelentősebb mozzanat e téren ugyanis csak Mattyasovszky Miklós kutatásainak eredménye, a törzsöröklési jogot feldolgozó könyve 1904-ben. Közlebbi, s így kapcsolatteremtésre alkalmasabb a kollektív gyűjtést megalapozó 1939. évi kérdőív. Ezt Tagányi Károly, valamint René Maunier kérdőpontjai (*Introduction au folklore juridique*. Paris 1938) nyomán Györffy István, Bónis György, Fél Edit, Szendrey Ákos és Papp László állította össze. Módosítások ezen a szerkezeten és irányvételen sok helyütt a gyűjtés során születtek. Bennünket leginkább a szintén sajátos szempontok szerint kibővített kalotaszegi kérdőív érdekelhet. Bónis György vezetésével 1942 nyarán kolozsvári joghallgatók indították meg és a következő években is folytatták a szakszerű és eredményes jogszokás-kutatást. Erről írt Dobos László *A jogi néphagyomány gyűjtéséről* címmel a Március 1943. évi májusi számában, s ugyanabban az évben a Kolozsvári Szemle első számában Tárkány Szűcs Ernő tette közzé ismertetését: *Jogszokásgyűjtés Kalotaszegen*. Tárkány Szűcs mind a nehézségekre, mind az alkalmazott kutatási módszerekre utaló sorait idézők: „A falusi emberek eleinte csodálkozással fogadták közeledésünket. Bizalmatlanok voltak; a »városi urak« ...évszázadok óta a törvényt hozták rájuk, valószínűleg most is újabb adóösszeírásra kerül sor, vagy a szénájuk után egyéb vagyontárgyaikat is igénybe akarják venni. Mi azonban nagy kitartással gyűjtöttük az adatokat s foglaltuk rendszerbe őket. Szabad időnkben a néprajzzal ismerkedtünk meg, majd korunk legmodernebb tudományának: a szociológiának elméletét és a társadalomvizsgálat módszereit sajátítottuk el.” Munkájuk közben készült el kutatási vezérfonaluk: *Kiegészítő kérdőív a magyar jogi néphagyomány összegyűjtéséhez. Kalotaszegi szempontok alapján*. A kérdőív a családjog, a dologi, kötelmi és büntetőjog ismeretes négyes pilléreire támaszkodik, a 99 kérdéscsoport azonban a vidékhez alkalmazkodik és veti fel a népi együttélés ezernyi szállal egybefogott társadalmának sokszínű, sajátos kérdéseit.

Legutóbb azután a moldvai, közelebről az északi csángó falvak egyikéből: Szabófalváról érkezett el hozzám jogi néphagyomány-anyag. A kalotaszegi gyűjtésben résztvevők közül többen a bálványosváraljai falukutatásban is munkatársak voltunk, s én magam is gyakran sodródtam hozzájuk, hogy megismerjem és megvitassam velük sajátos szempontjaikat. Így válik érthetővé a moldvai jogszokások iránti fokozott érdeklődésem, és az a szándékom, hogy a további vizsgálódási lehetőségekre felhívjam a figyelmet. Az itt közölt kis mutatóanyag a Társadalmi és Politikai Tudományok Akadémiája Délkelet-Európai Intézetének kérdőívére adott válaszokból való. Gyűjtője és közléte Szeszka Erdős Péter szabófalvi lakos, aki húsz adatszolgáltatótól is igyekezett emlékmagyarat gyűjteni; általában idősebb emberektől, akik közül Diák Antal 96, Dobos Antal és Csobánka Róza 90 éves volt a kikérdezés

idején. Erdős Péter 1976-ban, a válaszok lejegyzésekor 59 éves volt, s gyűjtését 1936 óta elkezdett munkaként jelzi. Ma már nyugdíjas, egyszerű termelőszövetkezeti dolgozó, aki hosszú évek óta dolgozik faluja történeti monográfiáján. Ehhez a nagy szeretettel, lelkesedéssel végzett kutatáshoz igényelt az elmúlt években tőlem is adatokat, könyveket, s igen-igen sokat olvasott.

1974 őszén írta: „Kerem elire segíteni ez Kronika írás anyagokba. Most it küldök más anyagot, amelyeket kerem irogépel leirni, diet¹ van időik, amikor van szabadságia. Van sok anyagam irt Szabófalvárol, amelyekrol nem tud senki semmit: nem irtak rola. De csak ugy kell írni, mind jö a beszéd, azért meg van szö más képend is.” 1975. április 19-én a tervezett kötetének már címet is adott: „Van sok anyagom, amelyek gyütem sokféle sokásrol hogy készitek egy könyvet a Szabófalvárol, s azért kérném ha akar magyarazza el jól, igaz magyar nyelven est a fejet [címet] a könyvémmnek »Cronica de la Săbăoani. Amintiri, obice-iuri, întîmplări și povestiri culese din bătrîni și din documente ale vremii«² ... Mostanig van leirva vaj harminc anyag s meg kel vaj 30 anyag.”

1976 februárjában jogszokásgyűjtő munkájáról is tudósított: „Én most foglalkozom valami törvény sokázokat gyűteni s nem sok időre gondolom, hogy végrehajtom ezt e dolgot hogy Bukarestre elfogom küldeni... Imár pedig végzek ezekvel; csak olyant irok, amit tudok s mondotak az öreg emberek.”

A vaskos füzetbe bejegyzett jogszokásokról elmondja, hogy egyesek mintegy másfél évszázaddal ezelőtt voltak gyakorlatban, más részük viszont a század elején általános, és java részük érvényben maradt egészen a második világháború végéig. Hozzáfűzi, hogy sok szokás széles körben napjainkig is élő maradt („jöllehet nem törvényes”), és csak most kezd eltűnni.

Erdős Péter román nyelven írta meg Szabófalva és környéke jogszokásait, és csak példaként — a beszélt nyelv jelzésére — iktatott szövegébe magyar nyelvű válaszokat is. Ezeket a pár mondatos részeket — miként az előzőkben a levélidézetekeket is — az eredeti helyesírás szerint másoltam le. A fordításban igyekeztem — félek, nem teljes sikerrel — Erdős Péter városias műveltségébe, az olvasott ember kifejezési formáiba ágyazott román népi nyelvét is visszaadni.

A szokásjogi jegyzetekből mutatóba elsősorban azokat válogattam ki, amelyek az általános kelet-európai és hazai paraszti a helybeli sajátossal ötvözik. Ezért esett választásom a falu ősi szervezeti rendjére vonatkozó hagyományanyagra, amely például a határkert esetében az Erdélyben is oly általános porgolát-, tanorkert sajátos változatát képviseli. A faluszéki ítélkezés és az ősi életrendben gyakorlott falusi büntetőeljárás sok formája szintén az ismert általánosba kapcsolódik. A falura szégyent hozó, közösségellenes embert, a gyilkost „megkövező” kollektív népi büntetés arra is utal, hogy itt még hosszabb élettartammal rögzítődött sok olyan szokás, amely a székelyeknél oly kegyetlen büntetéssel sújtotta hajdan azokat, akik a közösséggel szembefordultak. Az erkölcs, az élet tiszta kapcsolatainak védelmében igen-igen „kegyet-

len” normák születtek. Még ezek sem társtalanok azonban, és csak azok számára tűnhetnek különlegesen szigorúaknak, akik nem ismerhették meg a jobbágyvilág falvainak szokásjogát.

A közölt kis töredék értelmezéséről le kell mondanom; ez az egész anyag, vagy a tovább folytatott, kiterjesztett gyűjtés eredményének alapján volna csak igazán gyümölcsöző. Különben is célom csupán az volt, hogy egy elgazdátlanodott népismereti kutatási szakágazatra irányítsam fiatalabb munkatársaim figyelmét, valamint Erdős Péter fáradhatatlan kutatásairól is tájékoztassam azokat, akik a néptörténet iránt érdeklődnek, és a szolgálni vágyó embert becsülni tudják.

A nagyon fiatal Marx már az általános érvényű törvények korszakában vizsgálta a szokásjog kérdését. 1842. október 27-én a Rheinische Zeitungban (Marx—Engels *Művei*, I. Bp. 1957. 117. kk.) beszélt arról a jogról, amely „a törvény *mellett* és rajta *kívül* létezik”; s külön a szegény emberek társadalmi szokásjogáról, amelyet a tételes jog szokásai ellen irányuló jogként emlegetett. Ez az „urak törvénye”, „urak igazsága” mellett létező jogi szektor kívánja, megköveteli azoknak a fáradozását, akik az élet teljességét vizsgálják. Tárkány Szűcs idézte az egyik zsoboki lakos szavait: „... Jó a törvény legtöbbször, csak egy kicsit egyenes, és mi benne vagyunk a gödörben, aztán a törvény nem tud utánunk hajolni.” Erdős Péter jelzései figyelmeztetnek: vannak mélyebben lévő néprétegek, s ha tudni akarunk múltjukról, oda kell hajlunk hozzájuk.

Vélekedések, elvek

Mi is a szokás?

Egy csoport embernek, akik együtt élnek a helységben és közösségben, az együttélési normái (*norme de conviequire*) és a viselkedés szabályai. Ezek az együttélési normák falunként változnak, és függenek a műveltség szintjétől, valamint az elődöktől öröklött más rendszabályoktól. A mi szabófalvi elődeink — amióta én ismerem őket és ahogyan hallottam az öregektől — mindig megőrizték az apáról fiúra szállott szokásokat. Ők mindig alávetették magukat az állami és egyházi szervek vezetésének és rendelkezéseinek.

Mi az igazság?

Az az elidegeníthetetlen jog, ami kijár valakinek vagy hozzátartozik. Ne áhítozz valakinek a jogára. Légy igaz ember. Ami néked nem tetszik, másnak ne tedd. „Nemái³ vegyed el másnak az igazát.”

Mi is valakinek a becsülete?

Valakinek a becsülete különleges érdem, ami másnak nem használhat. Valaki vagy bárki megszerezheti azt, vagy örvendhet a becsületnek, a magatartásának azon egyszerű módján, ahogyan társaival, szomszédjával, falusfeleivel viselkedik. Tisztelven és respektálván őket, megszerezve becsülésüket kiváló tulajdonságai által.

Ha valakinek egy jó háza van, egy derekabb lova, aki szerényen öltözve jár, azt mondják róla: Hej de szép háza van — és így tovább —, becsület neki. A leányoknak, akik tisztességesek voltak, azt mondot-

ták, hogy eszes és becsületes leányok. „Nálunk az a legnagyobb bücsü a nagy lyánnál, hogy megöreze ü magát. Legyen nagylyán, tiszta...”

A faluközösség. Határkert. Falukapu

„Diét bėjött az első ember, Szabó, ide erdőbe, ő ot epite első lakást, házát, hol volt egy kicsid tö [tó] vize; hol van most a Chitancének a háza, a Ghergics Péternek a kertjébe. Ot volt az első ház, a Szaboj, — honet származik a Szabofalva falu neve.”

Ki volt régen a nagyobb, a jelentősebb a faluban? Hogyan viselkedtek a falu öregjei?

Törvényesen a faluban a bíró volt a legnagyobb, és a csendőrség parancsnoka, valamint a pap... A régiségben a falu vénei hátukra hulló hosszú haját viseltek és szakállat. Ma ez a szokás eltűnt. A respektus egymás iránt kötelesség volt, miért is ők tisztelték egymást minden téren.

„Még hamaráb, a Cuza előtt, a boiér⁴ volt nagyob a falun. Ő vüte a paraszt embereket dolgozni, az ő moséin⁵ hiába; s ha nem akartak menyit dolgozni, akkor olyan nagy erőie volt hogy verte az embereket, amelyéket akart...”

Mikor gyűlt össze a falu tanácsa és kikből állott?

Szokás szerint tavasszal, a szántás és a mezei munka kezdetekor se-reglett egybe a falugyűlése. Ez a község háza előtt és udvarán történt, amikor megválasztották a tehénpásztort a tehének őrzésére, a kapu-őröket (*jitar*), akik őrizték a falubeli bemenő és kijáró kapukat. Őket zsitároknak hívták, akiknek voltak nagy kapuik, amelyeket éjszakára és a községi hivatal parancsára becsuktak. Ez alkalommal választottak kertőröket (*gardieri*) is, akiket határpásztoroknak neveztek. Ugyancsak gyűlések keretében állapították meg a tehénpásztor, a kapuőr, a határpásztor fizetését. Így a tehénpásztornak fizetésül megállapítottak egy nyárra 50—60 lejtt évente, egy 16 kilós véka törökbúzát, s mindenik tehéntartó, akinek tehene járt a csordába, mikor rendje eljött, ételt tett a pásztor tarisznyájába. Általában a tarisznyálásra körülbelül háromszor került sor évente. A kapuőr és határpásztor fizetését úgy határozták meg, hogy ők vettek a föld végénél három-három „metre”-t⁶ a különféle termésekből, vagy a begyűjtött termékekből adtak dézsmát, a törökbúzából, pityókából, kenderből és így tovább. Ősszel az őrizőknél láthatóan mindenféle mezei terméket, szétszórva a kalyiba körül; úgy hitted, a [bojári] birtokon, vagy első gazdánál vagy.

A tanácsot a bíró, a csendőrség parancsnoka s azok az emberek alkották, akiknek volt földjük a határban és állatot tartottak, s részt vehetett akárki, aki falubeli lakos.

A faluközösség egyik gyűlésén a lakosok egy része el akarta osztani a falu szélén lévő beépítetlen, üres területet... én nem akartam. Mégis a keleti, déli és nyugati részt a kollektivizálás után, 1962—1963-ban a fiatal házasoknak szétosztották, akik itt építettek házat ezeken a helyeken, ahol előbb a faluszéliek legeltették a marháikat, juhaikat, disznóikat.

A falugyűlésen részt vettek-e az asszonyok?

Ezek a tanácskozásokon ők nem vettek részt. Egyesek azonban, akik özvegyek voltak, állatot tartottak, családfők lévén, ők is érdekeltek voltak ezekben a tanácskozásokban, amelyekből rájuk is hárult feladat, és ezért ezek az asszonyok megjelentek a gyűlésben, de jelenlétük nem volt kötelező.

Miután én fiatalon megözvegyültem, és mivel gyermekeim s földem volt, s hogy tisztába legyek a falugyűlés határozataival, magam is eljártam ezekre a tanácskozásokra, hadd halljam, mit vitatnak, hogyan határoznak, hogy lássam, kit választanak pásztornak, zsitárnak, határőrizőnek és így tovább.

Hogyan osztották meg a falut régen?

Régen a falu „szeg”-ekre (*cot*) és „tanya-bokrokra” (*cățun*) oszlott. Mindenik szeg és tanya nagyon egységes volt, úgyhogy ha más szeg vagy tanya támadta őket, harcra keltek a barátok, szomszédok és rokonok védelmében... A szeg a falu részeinek egy része volt, míg a tanya a falu központjától távolabban, 4—5 és 10 kilométerre is volt a falu igazgatási központjától, a székhelytől, ahol rendszerint a községháza és a csendőrs is volt.

Mi a falukapu?

A falukapu az útnak a „nyaka”, a „pontja”, ahol az út bemegy és kijár a faluból, ahogyan nálunk hívják: *jitărie*.⁷ Marhákkal és szekerekkel csak a kapukon lehetett ki- és bejárni a faluba, mert a falu határkerttel volt körülvéve. A kert három méter magas földhányásból állott, amelynek a gyökerénél, belül egy sánc volt, 2—3 méter mély és 3—4 méter széles, amely lehetetlenné tette a szántóhatárba jutást. Egyes helyeken, hogy kijárni lehessen, létrákat állítottak, sőt mint a pincéhez, lépcsőket is csináltak. Ilymódon nem lehetett akárhol kimenni a határba, hanem csak a határkapunál. Ezek a földhányások a támadóktól is védték a falut. Ezek a sáncok oly mélyek voltak, hogy lóhátról sem láttál ki. Ezeket a határkerteket azért csinálták, hogy nemcsak az állatokat, hanem az embereket is akadályozza.

A bejáratú határkapunak mozgatható szárnya vesszőből vagy deszkából volt, ezt éjszakára behajtották. Csak egy kapu maradt nyitva, hogy a határba mehessenek azok az emberek, akik éjszaka mentek a mezőre vagy a városba, hogy ne zavarják a kapuórt, aki a kalibában aludt.

A kaliba ideiglenes, csak egy nyárra való menedék, hajlék, amelyet rendszerint a falu bejáratánál állítottak, ahol nyáron a kapuőrök laktak. A kalibát deszkából és fonott vesszőből vagy éppen vályogból csinálták és szalmával, náddal, sással fedték.

Minden tavasszal minden lakosnak kiosztottak tíz méternyi földkertet, hogy javítsa, ha suvadásos volt és meghibásodott. Láttad volna tavasz idején, hogyan rajzottak ki a falusiak a rekesz javítására, hitted volna, hogy hangyabolyt látsz, amely a boly építésén dolgozik; mindenik a maga részén, és így javították ezeket a kerítéseket. Aki a javításra ki nem ment, nagyon súlyosan megbüntették.

A faluszéke, ítélkezés

Ki ítélt régen a falubeli emberek közötti vitás ügyekben?

A falubeli emberek közötti vitás ügyekben a faluszéke ítélkezett, a faluközösség tanácsa, az öregek tanácsa, amely a falu véneiből állott.

A pásztorok közötti ügyekben az esztenáknál lévő legidősebb pásztorok döntöttek. A faluszéke nem avatkozhatott bele; közöttük, ott az esztenán, ott a csobánok feleltek. Amikor a csobán és a falubeli között támadt vitás ügy, a faluszéke ítélkezett az érdekelt pásztorok meghívásával; annál a faluházánál, amelynek a körzetébe a szóbanforgó csobánok esztenája tartozott.

Ki ítélt annak idején két különböző községbeli ember ügyében?

Két különböző községbeli ügyekben a faluközösségek gyülekezete döntött.

Mi történt, ha valaki nem vetette alá magát a faluszéke határozatának?

Ha valaki nem követte a közösség határozatát, az állami döntéshez folyamodott; azt a büntetést, amelyet az illetékes törvényszék szabott ki, köteles volt végrehajtani, nem volt más útja.

Mi történt, ha valaki megölte vagy megsebesítette másnak a marháját?

Ha valaki megölte vagy megsebesítette másnak a marháját, tartozott pénzben megfizetni, vagy a károsultnak más szarvasmarhát venni.

Így P. P. megölte akaratlanul A. P. tehenét a közlegelőn; s tettét eltagadta. Falugyűlést hívtak össze az állattartók rendjéből, ahol az ő ügyét is megítélték. A faluközösség előtt beismerte, hogy ő ölte meg a tehenet, de nem akarta szándékosan. A falugyűlés kötelezte, hogy a károsnak vásároljon hasonló, más tehenet a megölt helyébe, ha pedig nem akarja, fizesse meg pénzben. A határozatot végrehajtotta a tettes, s a tehen helyett tehenet vett.

Mi történt, ha valakit lopáson értek tetten?

Amikor a tolvajt rajtakapták, hogy kisebb dolgokat vagy gyümölcsöt lop, akkor a tolvaj bocsánatot kért, és a lopott dolgokat visszaszármaztatta tulajdonosának; aki meg is bocsátott, azzal a feltétellel, hogy többé ne lopjon.

Nem minden károsult bocsátott meg ezeknek a tolvajoknak, és hogy mások is példát vegyenek, mind a lopott holmikat az orozó nyakába kötötték, s így a hátán lógatva vitték a faluba, hadd lássa a többi falubéli, hogy ne tegyen úgy, lopván.

Így történt C. A.-val, aki lopott, és minden holmit hátára kötöttek, s végighordozták a falu utcáin, kiáltván: „Aki úgy tesz, mint én, úgy járja meg, mint én!” Ez a szégyen miatt, amit szenvedett, elment a faluból, és ma negyven év múltán sem tért vissza a faluba szégyenébe. A buzăui részeken él és dolgozik, de a faluba nem jön a szégyen miatt. Más tolvajt az emberek meg is öltek, mint S. A.-t, a mérlegsúlyokkal.

Mi történt, amikor valaki megsebesített vagy megölt egy embert?

Elítélték 25 év börtönre, vagy sóaknára élete fogytáig.

Az állami bíraskodás büntetése mellett a falusfelei is teljes szigorral bélyegezték meg. És amikor úgy számították, hogy a gonosztevő bűnös, a faluból egybegyűlt 25 ember és megölték a gonosztevőt, s ezt a büntetést igaznak és jogosnak vélték, és mert egyesültek voltak, semmi sem is történt velük. A büntetés érvényben maradt.

Halállal fizetni a halálért — ezt nem nagyon gyakorolták nálunk. Megtörtént gyilkosság jogos önvédelem esetén és a fronton, háborúban.

Az emberek részvétellel, sajnálkozással is tekintettek a bűnösökre, mondván: Ennyit tudott, ennyit tett, felelni fog ő a Teremtő előtt, aki cselekedetéért jobban megítéli s megbünteti, ahogyan helyesnek véli, miként megérdemli. És mégis 1947-ben, amikor egy tolvajbanda, amelyikben két falubeli is volt, megölte R. F. kocsmáros, később, miután felfedezték cselekedetüket, elfogták őket és a tett színhelyére vitték, hadd mutassák, hogyan követték el. A falubeliek látván, hogy ketten közülük éppen szabófalviak, egyiküket az emberek megölték, agyonverték a mérlegsúlyokkal. Azóta mondják: Mentsen Isten a nép büntetésétől.

Mikor büntettek valakit veréssel? Mikor halállal?

Amikor valaki nem ment dologra a bojár birtokára, akkor erővel vitték munkára, s korbáccsal s más kínzó eszközökkel verték. Amikor robotra nem ment, szintén veréssel büntették. Halállal akkor, ha lázadó volt és a feudális rendnek vagy az idegeneknek nem vetette alá magát.

1900 előtt — mondják az öregek — egy ember tavasszal nem akart a határkert javítására s úrdolgára kimenni. Az akkor volt bíró, Petrán J. addig járt lóháton, míg kivitte az engedelmességet megtagadót a határkert javításához, és amikor a lakos a neki jutó részen dolgozott, a bíró — azért, mert nem akart a maga jószántából a közmunkára menni — lóháton rárontott és legázolta a lóval a szegény embert, aki ott halt meg helyben a ló patái alatt.

A tulajdon, a birtoklás

Milyen javakat birtokolt a faluközösség?

A faluközösség birtokolta a községi, a marhalegelőt, a bikákat, községi magállatokat és így tovább. A faluközösség még a nem művelt helyeknek is tulajdonosa volt.

A meghódított földeket a szokásoknak megfelelően, hogy semmi gyanú ne támadjon, sorshúzással osztották meg, s ezt egyenlő jogokkal adták, a vezetőtől eltekintve, akinek a járandósága nagyobb volt.

Amikor eladta valaki a földjét, az eladónak kellett-e valakitől az eladáshoz engedélyt kérnie?

Amikor az eladója vagy tulajdonosa valami földnek eladta a maga tulajdonát vagy örökjogát, senkit meg nem kellett kérdeznie: joga volt eladni, akinek akarta, bárki jóváhagyása nélkül, mert az az ő járandósága volt. De mégis köteles volt, hogy megkérdezze a rokonokat, vagy a szomszédokat, hátha megveszik őket, mert ezek közelebbről hozzákapszolódtak az eladóvá tett helyhez, és ha ezek nem szándékoztak megvenni, ő minden félelem, a bosszútól való félelem nélkül eladhatta.

Abban az esetben, ha nem kérdezett meg senkit, és történetesen volt egyvalaki közöttük, aki megvehette volna, és nem tudta, hogy a szomszédja elidegeníti, vagy éppen azután értesült róla, miután az eladta — voltak veszekedések és haragok a családokban és a szomszédok között; sőt botrányos verekedések a rokonok között. Amikor több részese volt az eladóvá tett helynek, a többi örököst is föltétlenül meg kellett kérdeznie, hogy beleegyeznek-e a hely eladásába. Ha valaki ilyen földet a rokonok vagy gyermekek tudta és beleegyezése nélkül eladott, veszekedések, verekedések estek súlyos sebesülésekkel, sőt gyilkosság bűnével. Íme egy eset. Az öreg M. A. eladta földjét, az ő tulajdonát, anélkül hogy házas fiait megkérdezte volna. M. és D. később tudták meg, hogy apjuk eladott egy részt földjéből tudtuk nélkül. Megtudván egy szomszéd falusi, Cuza-Vodă-i torozáson ezek, hogy a földet eladta, apjukat, M. A.-t megölték, és holtan hozták a kocsi bakján egyikük mellett, aki a lovakat hajtotta, hogy hihette élőnek a világ, holott a valóságban megholtan hozták haza a kocsi bakján.

Az eladónak különben nem kellett sok időt várnia, míg a szomszédok vagy a rokonok feleletet adtak, csak egy-két napot vagy legtöbbit egy hetet; ezen idő alatt összegyűlhetnek s megbeszélhették, van-e pénzük és megvehetik-e a szóbanforgó területet, és mindjárt a családi tanács után határoztak.

Adtak-e hozományt régen?

Igen, amióta tudom, adtak, s nekem is így mondotta édesanyám, s még azelőtt is így volt, hogy adtak hozományt. A leánynak hozományba adtak egy ládát, deszkából, amelyben kisebb dolgait tartotta és szőnyeget, faliszőnyeget, ruhaneműeket és így tovább, mint ingóságokat, és tehénborjút, juhokat, háziszárnyasokat és földet. A fiúknak lovat, szekeret adtak, s lakóházat csináltak.

„Néni Margit adot ajándékába egy szoknyát a hátára egy adot lejánának. Más adát lyánának nem adot semmi féli ruhát, s djét a másék meghalotta est e hirt, elment az anyához s így mondotta nekie: hogy ides anyám, a hugomnak atál soknyát s nekem nem adtál semmit. Én nem vagyok lyánod? Én sikhineb-sáracá⁸ vagyok mind ő! Ha nem ads semmit, én töböt hozád nem még jövök. Saram fel a temető gödrödre, s így haragosan elment. Utána anya nagy keserü szüvel elment a nagyobb lyánához s minden semérmet-ruşine⁸ elhagyot egyfeli, s elvete szoknyát s ide adta az szikhinebnek, amelyek megátkozta őt.”

A testvérek nem voltak kötelesek, de testvéries érzésből adtak ke Lengyét szülő nélkül maradt leánytestvéreiknek. Rendszerint a legidősebb testvér házásította ki az árván maradt leányokat.

Amikor az asszony elhagyta férjét, hozományát vesztette, mert az a férjnél maradt, és az nem akarta visszaadni, ha az otthont alapos indok nélkül hagyta el.

Segítették-e egymást az emberek?

Az emberek segítették egymást — leginkább az atyafiság, rokonság — a házépítésben, a kapálásban, ősszel a pityóka és cukorrépa betakarításában... a tavaszi szántásban.

Hasonlóképpen tűz esetén mindenki segítségére sietett a károsultnak, rokonok, szomszédok akkor félretettek bárminő ellenségeskedést és segítettek minden igény nélkül.

Szokások

Mi volt a „sereg”?

Szabófalván napjainkig szokásban volt a legényeknél egy sereg (*ceată*) féle; maskarásoknak vagy madárijesztőnek (*matahală*) nevezték. Ennek a csapatnak a tagjai rongyos, bolondos, szakadt ruhákba öltöztek, álarccal a fejükön, zörgőkkel a nadrágjukon; egy 3—4 méter hosszú kenderostorral a húshagyó napokon mentek a táncba, ahol összegyűlt a nép, öregek és fiatalok. Itten bolondos öltözetükben vidámságot teremtettek, nevettek, tréfáltak. A gyerekek pedig hangos szóval kiáltottak és csúfolkodtak: „Madárijesztő, madárijesztő!” S a nekik címzett csúfolódást hallva, ezek az ijesztgetők az ostorokkal a gyerekek és fiúk után vetették magukat, akik szaladtak, hogy szakadt meg alattuk a föld, teli szájjal kiáltva: „Madárijesztő, madárijesztő!”

Ezek az álorcás ijesztgetők mielőtt a táncba mentek volna, megjelentek a parókia előtt, ahol a pap egy pár sárga csizmát s más ruhafélét adott, majd egy marék pénzt dobott a legénycsapat közé, akik mohón siettek a földről összeszedni; s a tisztelendő nevette őket és a figurákat, amiket csináltak a pénz gyűjtésével. Ezek a madárijesztők fehér vászonnal fedték az arcukat vagy megfestették.

„Én ugy halotam a vényektől, hogy öröké voltak seregek, amelyeket öröztek a falut. Amig voltak sereg legények, amelyeknek mentek hejegetni¹⁰ e seregekbe, az embereknek a ablakjához uj esztendő estein.”

Leányok és legények gyűltek-e össze a fonóba, kalákába?

Télen gyűltek egybe a legények és leányok a fonóba. Nálunk a kaláka a fiataloknak olyan gyülekezése volt, amikor mintegy két héttel az esküvő előtt a menyasszony házánál összegyűltek a fiatalok, rokonok és barátok, ahol a fiatalok a takarókat s a menyasszony más holmijait varrták, vagyis segítették az összes dolgok megvarrásában; összegyűltek segíteni, amit nálunk varrókalákának (*cusutul*) neveztek. Ma már a varrási egybegyülekezés nincs gyakorlatban, mert a menyasszony egész kelengyéje konfekciós, s a varrókalákának nincs értelme, úgyhogy eltűnőben van.

A fonóba és a varrókalákába a leányok és legények leginkább télen jártak. Nálunk a fonóba a fiatal leányok és asszonyok mentek kézimunkával; fonnivaló gypjával, guzsallyal s kenderrel, és így tovább. Ők maguknak, s nem a gazdának dolgoztak. A fonó napján a résztvevők pénzt adtak és hozattak néhány liter cujkát, mintegy 150—250 gr-ot fejenként s valami bort. Szomjukat oltva ihletük támadt nemcsak bátrabban dolgozni, hanem felhevültebben beszélgetni is. S így esett szó ennek és ennek a leánynak a szeretőjéről; hogyan verekedtek a legények a vasárnapi táncban; vagy valamelyik leánynál ezt vagy azt hogyan kapták rajta; X leánya kitől terhes, s bizonyos embert hogyan kaptak bizonyos asszonynál, s így tovább. Majd malom után megjöttek

a legények is a fonóba, s akik öregedőbbek voltak, s láss azután szórakozást. Hoztak muzsikust is, harmonikával vagy síppal; miután vidám percek, szerelmi játékok következtek. A legények megforgatták a leányokat a táncban, s itt-ott láttál leányt és legényt, akik a szerelem várázsitalát (*elizirul dragostei*) kóstolgatták. Azután a fonó örömeinekkel fejeződött be.

Az ajándékozás. A kóstoló

Szokásban volt és van ma is, hogy karácsonykor, amikor disznót vágunk, vittek kóstolót (*pomanã*) a szomszédoknak és rokonoknak, egy-egy darab húst, szalonnát, egy hurkával, amelyet törökbúzáásával kevert őrölt hússal és vérrel töltek. A maga rendjén a szomszéd is, amikor disznót vágott, vitt ő is, visszaszolgálva a kóstolót. Ez a szokás ma is megvan Szabófalván, azonban már kisebb mértékben.

A más faluba vitt leányért kártérítést adtak-e?

Nem. De volt eset, amikor a fiatalok kártérítést igényeltek az ő falujukbeli menyasszonyért a vőlegénytől, aki elvitte a leányt. E kártérítésfélét „pulykának”, „rókának” nevezték, s állott egy veder italból vagy pénzből egy veder bor értékben. Ha a vőlegény szembeszállt és nem adta ezt a pulykát, akkor elzárták az utat, amikor a menyasszony után jött, és elvágta a vőlegény kocsikerekeit...

Raboltak-e leányt régen?

Igen, régen raboltak leányt, amikor a leány szülei nem rokonszenveztek a legénnyel, aki leányukat szerette, és nem akarták, hogy a leányuk hozzámenjen. Volt eset, hogy a leány sem akart a fiúhoz menni. Akkor a legény — a leány beleegyezésével vagy anélkül — kileste a pillanatot és ellopta a leányt. A legényeket, akik leányt raboltak, a törvény megbüntette. Mivel azonban végül csak megegyeztek egymás között, hogy összeházasodjanak, a törvény hatásának nem volt értéke, eltörölt minden büntetést.

És mégis vallási téren nem engedtek meg nekik és keményen megbüntették őket. Így G. I. és M. I. annak idején rabolták feleségüket. Miután a keresztény törvény nem engedett ilyen leányrablást, a pap a következő vasárnapon, vagyis ennek a hírnek a vétele után, vasárnap a nagymisén, amikor a templom zsúfoltan volt telve hívekkel, felment a szószékre, fekete gyászruhába öltözve, és átkozta, kiátkozta a sokaság előtt a törvénytelen tettért, hogy leányt rabolt. És szintén a világ előtt megfenyegette azokat, akiknek a leányrabláshoz közük volt, hogy a néptől kérjenek bocsánatot, s ha a nép megbocsát nekik, akkor a leány ellopása érvényes marad. Mondják, hogy amióta Szabófalva fennáll, csak két leányrablás történt még eddig.

Éltek-e együtt leányok és legények a házasság előtt?

Nem volt szokásban... Ezt nagy bűnnek tartották és elítélték, mint társadalomellenes viselkedést.

Mégis az előírások ellenére is együtt aludtak leányok fiúkkal a házasság előtt, anélkül hogy történt volna valami, ami mutatja, hogy óvatosak voltak.

Végső esetben, akkor, ha a leány terhes maradt, a szóban forgó legény köteles volt hogy feleségül vegye; és mégis hiába házasodtak össze, ami-

vel a két vétkes között eltörődött bármiféle követelés, vallási téren cselekedetük nem maradt büntetlenül. Mind a legény, mind a lány köteles volt, hogy együtt égő gyertyát tartsanak, vagy keresztet az oltár előtt, vasárnap a hívek előtt, ami megalázás s nagy szégyen volt számukra, hogy tudjon az egész falu tettükről. A nagy szégyen ellenére teljesíteniük kellett ezt a büntetést. Ha nem, a pap nem engedte meg a kézfogót. Mégis megtörtént olyan eset, hogy a legény szégyenében nem akarta a templomban a gyertyát tartani, s a büntetés teljesítése csak a leányra maradt. De a fiú sem szabadult, mert ezt a büntetést bírsággá (*gloabă*) változtatták, amit a legénynek ki kellett fizetnie a parókia hivatalának az egyház hasznára. És így a vétkes legények, akik a gyertyával való büntetést nem teljesítették, megfizették ezt a bírságot pénzben, mert más útjuk a szabadulásra nem volt.

Nem apellálhattak az állami bíraskodáshoz, mert a keresztény törvény erős volt, és így teljesítették az egyház előírta büntetéseket, minekutána megengedték nekik az eljegyzést és a vallásos esküvőt.

A leányok, ha állapotosak lettek, vallási téren egy még súlyosabb büntetést is szenvedtek. Eszembe jut — mondotta édesanyám —, hogy ha egy leány vétkezett egy fiúval, a parókiára vitték, ahol egy jármot tettek a nyakába, nyakszíz-félét, mint a hámos lovaknak, miután a kerthez kötötték egy lépésnyire. Itt a pap az összegyülekezett sokaság előtt kegyetlenül megverte a szegény leány meghajlott hátát, hogy más leány ne essen ebbe a bűnbe, és hogy vegyenek róla példát.

Ennek a súlyos és szégyenletes nyilvános büntetésnek az alkalmazása azzal járt, hogy az akkori leányok között nem volt, csak nagyon ritkán, megesett lány.

„Mondja vala a nagyanyám, hogy hamarab égy asony örez meg egy csordá (sereg) tején marhát, mind egy nagy lyánt a legyénektől! Apja mondota fiának, fiam te légy darék, bücsületes legény! Nemai jojon valaki a kapumhoz, hogy csüfölkodtál a lyánan, akor én meg is ütelek. Légy darék, nemái csüfalkodjál valakinek a lyányán. Büned vagyan.”

Mikor kezdett az asszony fedett fejjel jární?

Az asszony férjhezmenés után kezdett bekötött fejjel jární... Nálunk az asszonyoknak, miután férjhez mentek, kötelezően felkendőzött (*îmbrobodit*) fejjel kellett járníuk; régi szokás ez, a török uralom idején, az ő szokásaik szerint, e tájon megkövetelték. A kendővel bekötött fejre kerpát¹¹ csináltak, ami megmaradt az 1918-as háborúig, amikor bíró volt Rob János, aki kötelezte a mi asszonyainkat, hogy hagyják el ezt az elmaradott viseletet; és aki nem akarta, amikor találkozott a bíróval, ez a fejkötő kendőt (*broboadă, cîrpă*) letépte a fejről, és így féltükben az asszonyok elhagyták ezt az elmaradott viseletet.

Varázsoltak-e régen?

„Voltak régen emberek és öreg asonyok, amelyék öntötek meg az betegnek az onaját [ónját] cusutorbul¹² megengeste s így bájltak [bájoltak] el s öntötek be vízbe eg föld tálba¹³ s ig a cusutor aludt meg, s ugy csináludot mindet egy ember kép, s ennek ugy mondoták ez az rosz akaruja az embernek.”

JEGYZETEK

¹ *Diet*, alább *diét* és *djét*: amikor, amidőn; mihelyt.

² *Szabófalvi krónika*. Emlékek, szokások, történetek és elbeszélések, az öregektől és a korabeli dokumentumokból gyűjtve.

³ *Nemái, nemáj, ne máj* vö. román (ezután rövidítve r.) *ne mai*: (többé) ne. A román kölcsönszók értelmezéséhez l. Márton Gyula monográfiáját: *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*. Bukarest 1972.

⁴ *Boiér, bojér* vö. r. *boier*: földesúr, bojár.

⁵ *Moséi* vö. r. *moşie*: földbirtok, uradalom.

⁶ *Metre* vö. r. *metru*: méter.

⁷ *Jitárie*: r. csőszkunyhó; csőszködés.

⁸ *Săracă*: r. szegény.

⁹ *Ruşine*: r. szégyen.

¹⁰ Az újesztendei hejgetésről l. Kallós Zoltán: *Hejgetés Moldvában*. Népr. Közl. III (1958). 1—2. sz. 40—50.

¹¹ *Kerpa*: házilag szőtt fejkendő; konty. Vö. r. *cîrpă*: kendő, fejkendő.

¹² *Cusutor*: r. *cositor*: cín, ón.

¹³ *Földtál*: cseréptál.